

SEBASTIAN GRANICZKOWSKI
Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Krakowie

Elity rosyjskie wobec wydarzeń z maja 1926 r. w Polsce

Po niespełna 100 latach, jakie upłynęły od przewrotu majowego, wokół wydarzeń z 12–15 maja 1926 r. ukształtowało się wiele narracji zarówno naukowych, jak i popularnonaukowych, ale także czysto politycznych¹. Wobec tak imponującej bibliografii praktycznie niemożliwe staje się odkrycie czegoś nowego w zakresie polskiej oceny tego czasu. Jednakże w całej dyskusji historyczno-politycznej na temat owych czterech dni zapomina się często o percepcji dwóch ówczesnych polskich sąsiadów, którzy w różnych nastrojach przyglądali się majowym wydarzeniom.

Wstępna kwerenda wykazała, że temat ten został poruszony z niemieckiej perspektywy w popularnonaukowych artykułach Rafała Kuzaka², opartych na fragmencie polskiego przekładu pracy amerykańskiego historyka wojskowości³. Podobne efekty przyniosła kwerenda wśród materiałów poświęconych rosyjskiemu oglądowi wydarzeń z maja 1926 r. w Polsce. Udało się odszukać artykuł⁴ będący właściwie

¹ Wymieniono tu jedynie pięć wybranych pozycji, by potwierdzić słuszność tezy o mnogości opracowań zamachu majowego z polskiej perspektywy: *Przewrót majowy 1926 roku*, red. A. Czubiński, Warszawa 1989; A. Garlicki, *Przewrót majowy*, Warszawa 1979; T. Nałęcz, *Józef Piłsudski. Mity i rzeczywistość*, Kielce 1997; M. Romeyko, *Przed i po maju*, Warszawa 1967; C. Witkowski, *Majowy zamach stanu. Wojskowy rokosz Piłsudskiego*, Warszawa 2016.

² R. Kuzak, *Niemcy o zamachu majowym 1926 roku. Co napisano w tajnym raporcie na temat polskiej wojny domowej?*, wielkahistoria.pl/niemcy-o-zamachu-majowym-1926-roku-co-napisano-w-tajnym-raporcie-na-temat-polskiej-wojny-domowej [dostęp: 5 V 2022 r.]; R. Kuzak, *Zamach majowy oczami... niemieckich dyplomatów!*, ciekawostkihistoryczne.pl/2012/07/10/zamach-majowy-oczami-niemieckich-dyplomatow [dostęp: 5 V 2022 r.].

³ R.M. Citino, *Niemcy bronią się przed Polską. Ewolucja taktyki Blitzkriegu 1918–1933*, tłum. J. Tomczak, Warszawa 2012.

⁴ [pg], *Rosja sowiecka miała informacje o zamachu majowym z pierwszej ręki*, polskieradio.pl/7/179/Artykul/849286,Rosja-sowiecka-miala-informacje-o-zamachu-majowym-z-pierwszej-reki [dostęp: 5 V 2022 r.].

reklamą pracy naukowej prof. Mariusza Wołosa⁵ oraz tom 39 z wydawanej przez Instytutu Pamięci Narodowej serii Dokumenty, który stał się punktem wyjścia do niniejszej pracy.

Wspomniane wydawnictwo zawiera tłumaczenia 59 dokumentów z Rosyjskiego Archiwum Państwowego Historii Społeczno-Politycznej⁶, poprzedzone jedynie krótkim wstępem obu redaktorów, z czego jeden ma charakter wyjaśniająco-wprowadzający⁷, drugi zaś skupia się na podejściu polskim⁸. Stąd też motywacja autora do przybliżenia na podstawie tych materiałów punktu widzenia elit rosyjskich w okresie od marca do lipca 1926 r. na wydarzenia bezpośrednio poprzedzające przewrót majowy oraz następujące w krótkim czasie po nich.

Marzec–kwiecień

Największą niepewność elit rosyjskich w miesiącach bezpośrednio poprzedzających maj 1926 r. budziło stanowisko, jakie powinna zająć Komunistyczna Partia Polski wobec zbierającego coraz większe poparcie Józefa Piłsudskiego. Z listu Maksymiliana Horwitza (ps. Henryk Walecki, Wit), można się dowiedzieć, że według członków Komitetu Centralnego KPP działania Piłsudskiego były obliczone na zapewnienie sobie neutralności działaczy komunistycznych, aby w kluczowym momencie pozyskać poparcie również wśród sympatyków tej opcji politycznej⁹. Za główne zadanie działaczy KPP Horwitz uważał również zdobycie poparcia wśród piłsudczyków przez „pracę demoralizującą”, skierowaną na to, aby opowiedzieli się za wnioskiem o amnestię oraz złagodzeniem rygoru w więzieniach. W praktyce miało to oznaczać umorzenie śledztw oraz ułatwienie ucieczek z więzień. W kwestii kontaktu z samym Piłsudskim celem było prowadzenie rozmów bez wysuwania żądań, podszytych zaś manipulacją, by jego postać przestała kojarzyć się ze zwycięską wojną z Rosją, zaczęła zaś się łączyć z możliwie najlepszym zdaniem o komunistach i Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich. KPP nie wykluczała również, że „w pewnym momencie opłaci się wsypać Piłsudskiego, wykorzystując jego związki z nami, i mieć na niego materiał kompromitujący”¹⁰. Trudno z tego listu wnioskować, czy już 15 marca napięcie w Polsce było tak duże, że niektóre środowiska przygotowywały się na ewentualne próby zmiany władzy i widziały w Józefie Piłsudskim jedyne go człowieka zdolnego do przeprowadzenia takiego przedsięwzięcia, czy raczej partia komunistyczna chciała przygotować grunt pod

⁵ M. Wołos, *O Piłsudskim, Dmowskim i zamachu majowym. Dyplomacja sowiecka wobec Polski o okresie kryzysu politycznego 1925–1926*, Kraków 2013.

⁶ Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ) – Rossijskij Gosudarstwienyj Archiw Socjalno-Politiczeskoj Istorii [dalej: RGASPI].

⁷ B. Musiał, *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, w: *Przewrót majowy 1926 roku w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Dokumenty 39, Warszawa 2009, s. 11–47.

⁸ J. Szumski, „*Rewolucja bez żadnych rewolucyjnych konsekwencji?*” – *przewrót majowy widziany z polskiej perspektywy*, w: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 48–72.

⁹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 31–39, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 73.

¹⁰ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 31–39, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 74–75.

kolejne wybory. Niemniej bezdyskusyjny jest fakt, że za cel dezinformacji, propagandy i działań manipulacyjnych obrano sobie właśnie osobę Piłsudskiego.

Z listu Adolfa Warszawskiego (ps. Adolf Warski) z 21 marca wynika jednak, że działania te zaczęły przynosić pewne skutki. Warski planował spotkać z Kazimierzem Kierzkowskim, komendantem Związku Strzeleckiego, który miał mu proponować spotkanie z Piłsudskim oraz zapewniać, że jest przychylny zbliżeniu Polskiej Partii Socjalistycznej i KPP pod jednym warunkiem: uznania przez komunistów niepodległości państwa polskiego¹¹. Warski wywnioskował ze spotkania, że piłsudzycy zaczynają powoli odwracać się od dotychczasowego zwierzchnika, poszukując na polskiej scenie politycznej alternatywy, którą z dużym prawdopodobieństwem może stać się KPP. Warto zaznaczyć, że autor listu uważał porozumienie z Piłsudskim za niemożliwe i będące jedynie „płodem dobrych, ale naiwnych zamiarów Kierz[kowskiego]”¹².

Pismo o dzień późniejsze autorstwa wspomnianego Horwitza rozstrzyga zarysowaną wyżej wątpliwość. Można stwierdzić ze 100-procentową pewnością, że w tym momencie polska scena polityczna brała już pod uwagę możliwość zmiany władzy na drodze zbrojnej, jednak jak pisze działacz KPP: „odbyłoby się to dla nas za wcześnie”¹³. Autor za dużo korzystniejszy dla komunistów uważał trwanie kryzysu politycznego, podczas którego ich wpływy się poszerzają. Kolejny list z 28 marca jedynie potwierdza tezę o przewidywaniu jakiegoś ruchu po władzę ze strony Piłsudskiego¹⁴, niemniej ujawnia również linię polityczną, jaką KPP zamierzało przyjąć: mają to być „żądania i hasła przeciwstawiające się dążeniom Piłsudskiego i zrozumiałe dla mas: antyamerykańskie i antybrytyjskie”¹⁵.

Na wszystkie te doniesienia z Polski Józef Stalin zareagował 25 marca. Z protokołu nr 17 z posiedzenia Politbiura Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), adresowanego do Grigorija Zinowiewa, Grigorija Cziczerina, Feliksa Dzierżyńskiego, Klimenta Woroszyłowa i Wacława Boguckiego, opatrzonego klauzulą „ściśle tajne”, wynika, że zdecydował on o utworzeniu stałej Komisji ds. Polskich złożonej z adresatów protokołu. Jej przewodniczącym miał zostać Zinowiew¹⁶. Pierwsze posiedzenie owej komisji odbyło się pięć dni po decyzji Stalina, przy czym oprócz osób wskazanych przez niego w protokole wziął w nim udział jeszcze członek KC KPP Julian Leszczyński¹⁷. Z ważniejszych postanowień komisji można wymienić: mianowanie Boguckiego stałym sekretarzem komisji oraz zlecenie mu zorganizowania systematycznego gromadzenia informacji

¹¹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 233–236, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 82–84.

¹² RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 233–236, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 85–86.

¹³ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 31–39, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 75.

¹⁴ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 31–39, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 76–77.

¹⁵ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 31–39, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 77.

¹⁶ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 2, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 87–88.

¹⁷ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 3, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 89.

o Polsce¹⁸, następnie zlecenie Cziczzerinowi rozpoznania wśród stronników Piłsudskiego¹⁹, a co najważniejsze, postanowiono, co następuje: „W związku ze szczególnym znaczeniem dla teraźniejszej Polski rezolucji IV Konferencji KPP w kwestii niepodległości konieczne jest opublikowanie odpowiedniego dokumentu z WKP(b) w tej sprawie, który powinien przyciągnąć uwagę szerokich pracujących mas Polski”²⁰. Widać więc wyraźnie, że z końcem marca Moskwa żywo interesowała się kwestią niepodległości Polski, ponieważ na horyzoncie pojawiła się szansa oddolnego przejścia władzy przy pomocy KPP, czemu w opinii Moskwy przeszkodzić mógł jedynie Piłsudski i jego stronnictwo.

Zresztą tezę tę potwierdza memorandum KC KPP z propozycją zawarcia sojuszu z Piłsudskim, opublikowane również 30 marca przez polskich komunistów. Prawdopodobny autor memorandum, Adolf Warszawski²¹, przekonuje z jednej strony, że Piłsudskiego uważano za „oczywistego wroga ludu pracującego” i że „dla życia politycznego umarł, jest zerem i żadnej roli odgrywać nie może”, niemniej z drugiej strony okazuje się, że „ma ogromną ilość zwolenników”, „jest otoczony nimbem wodza ludu”, a jakby tego było mało, to „może stać się czynnikiem, który rozrusza rozpęd mas”²². W myśl tego memorandum KPP Piłsudski miał się stać narzędziem partii, która wykorzysta jego poparcie, dzięki niemu się wybije, później zaś zdyskredytuje go i będzie już rządzić samodzielnie. Najlepiej oddaje to cytat: „To, że my [KPP] uważamy Piłsudskiego za człowieka skończonego, to jeszcze niczego nie dowodzi. Masy uważają inaczej i otaczają go swoim zaufaniem, i to jest dla nas miarodajne”²³.

Tego, że opinia o Piłsudskim jako „człowieku skończonym” o dużym poparciu mas, a także tracącym poparcie wśród swoich dotychczasowych stronników znalazła poklask wśród komunistów polskich, dowodzi także list Horwitza z 4 kwietnia, który wyraża się o Polskim Stronnictwie Ludowym „Wyzwolenie” jako o partii w rozkładzie, a co więcej – jedynej podporze Piłsudskiego wśród partii politycznych²⁴.

Jednak, co intrygujące, zupełnie inna narracja przebiega z informacji skierowanej do KC KPP przez Boguckiego w sprawie posiedzenia Komisji ds. Polskich. Autor zwraca uwagę na fakt, że Piłsudski jest niebezpieczny z powodu swoich dobrych stosunków z Anglią, z armią, a także z większością sceny politycznej, a jego dojście do władzy mogłoby się skończyć katastrofą dla ZSRS z uwagi na możliwe powiązania zagraniczne. W związku z tym należy prowadzić kampanię demaskującą Piłsud-

¹⁸ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 3, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 89–90.

¹⁹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 3, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 90.

²⁰ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 3, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 90.

²¹ Więcej także o jego negatywnych ocenach w oczach Kremla: zob. RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 49, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 111; RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 4, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 112.

²² RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 61–62 i n., za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 89–93.

²³ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 61–62 i n., za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 95.

²⁴ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 31–39, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 77.

skiego i zmniejszać jego poparcie wśród społeczeństwa²⁵. Wskazuje na to również pieczołowitość i szczegółowość rozpoznania prowadzonego przez OGPU²⁶ w sprawie wpływów i zwolenników Piłsudskiego w polskiej armii²⁷.

Widać wyraźnie, że przełom marca i kwietnia upłynął pod znakiem badania sytuacji oraz przyjęcia ze strony KC KPP oraz KC WKP(b) tezy, że Piłsudski może przygotowywać się do przejścia władzy. Jednakże w podejściu do owego potencjalnego ruchu rysuje się znacząca różnica. Polscy komuniści postrzegali Piłsudskiego jedynie jako narzędzie do wszczęcia rewolty, zebrania poparcia mas oraz przejścia władzy. Przy tym wszystkim uważali go jednak za człowieka wypalonego, bez widoków na dalsze rządy – którego łatwo będzie się pozbyć bez utraty poparcia społecznego. Z kolei z Moskwy wychodzi zupełnie inny obraz Piłsudskiego. W ustaleniach rosyjskich jawi się on jako człowiek niebezpieczny, zdolny do przejścia władzy oraz dobrego jej spożytkowania, co może się wiązać z wielkim problemem dla ZSRS.

Maj

Już 1 maja okazało się, że komuniści polscy, ale także rosyjscy mylili się w wielu kluczowych kwestiach. W liście z 3 maja, najprawdopodobniej autorstwa Aleksandra Danieluka-Stefańskiego (ps. Olek), opisującym demonstracje, które przerodziły się w starcie zwolenników PPS ze sprzymierzeńcami KPP, autor przekonuje, że Moskwa pochopnie uwierzyła w mit o utracie wpływów przez PPS oraz przeceniła własne zaplecze polityczne²⁸. Co prawda, KPP pocieszało się faktem, że „najważniejsze ośrodki nie zawiodły”²⁹, jednak równocześnie zauważono brak poparcia kolejarzy Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej oraz pracowników Centralnych Warsztatów Lotniczych³⁰. List kończy się zachętą dla Międzynarodówki Komunistycznej do publicznego potępienia PPS oraz do powtórnego zachęcenia robotników, aby przystępowali do KPP³¹.

W podobnym tonie jest utrzymany list napisany najprawdopodobniej przez Kazimierza Cichowskiego, który z kolei zwraca uwagę bolszewików na fakt, że kadry komunistów polskich tracą kapitał ludzki oraz poparcie w kraju, a tendencja taka ma się utrzymywać od kilku lat³². Jako powód takiego stanu rzeczy autor podał wyzysk,

²⁵ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 50, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 101–103.

²⁶ Объединённое государственное политическое управление (ОГПУ) – Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny.

²⁷ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 43–48, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 104–110.

²⁸ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 52–53, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 113.

²⁹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 52–53, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 113.

³⁰ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 52–53, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 113.

³¹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 52–53, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 115.

³² RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 54, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 116.

który działacze KPP stosują wobec swoich własnych pracowników, a jego najbardziej jaskrawym wyrazem jest fakt, „że pracownicy nasi chodzą bez palt”³³.

Jeśli chodzi o sam przewrót majowy, to wywiad zagraniczny (INO) OGPU sporządził raport z wydarzeń już 12 maja. Za pierwsze kroki Piłsudskiego w kierunku przejścia władzy uznano narady sztabu z PPS już w połowie kwietnia, a także wyjazd Piłsudskiego do Wilna, Grodna i Lidy na rozmowy z gen. Edwardem Śmigłym-Rydzem, gen. Stefanem Dębem-Biernackim oraz gen. Leonem Piotrem Berbeckim³⁴. Jednocześnie raport wskazywał, że gdyby wszystko poszło zgodnie z zamierzeniem Piłsudskiego, to przewrót mógł odbyć się już 3 maja i trwać znacznie krócej, jednakże rząd nie podał się do dymisji³⁵.

Warto w tym miejscu odnotować, że według INO OGPU odsunięcie strzelców od bezpośredniego udziału w wydarzeniach uznano za sukces propagandy komunistycznej³⁶. Ile w tym szczególnie prawdy, a ile propagandy i samozadowolenia, pozostanie prawdopodobnie kwestią nierozstrzygniętą.

W reakcji na raporty opisujące wydarzenia w Warszawie Zinowiew na polecenie Stalina³⁷ określił jako „niedopuszczalne” zarówno poparcie Piłsudskiego, jak i zachowanie neutralności. Stwierdził, że polscy komuniści powinni przyczynić się do zaostrzenia sytuacji i doprowadzić do starć z endecją, monarchistami i PSL³⁸, a równocześnie w postulatach KPP miało się pojawić wezwanie PPS do wspólnej walki, tak by skłócić ze sobą jak najwięcej sił polskiej sceny politycznej³⁹.

Wobec zdecydowanej odmowy Piłsudskiego i PPS w sprawie utworzenia jednego frontu działań Politbiuro oraz Prezydium Centralnej Komisji Kontroli zaleciły KPP zwrócić się przeciw niemu, ale także wykorzystanie jego postawy do zniechęcenia do PPS społeczeństwa, a zwłaszcza robotników. Polscy komuniści od tej pory mieli operować hasłem jedności. Odpowiedzialnym za kampanię prasową w sprawie polskich wydarzeń uczyniono Nikołaja Bucharina⁴⁰.

Widać więc wyraźnie, jak elity Kremla płynnie przechodziły ze stanowiska o wznieceniu walki na wszystkich możliwych frontach do stanowiska o konieczności głoszenia jedności oraz zbierania kapitału politycznego wśród robotników popierających PPS. Takie posunięcia polityczne mogły świadczyć o tym, że Politbiuro wyczuło możliwość przeprowadzenia rewolucji w Polsce wraz z PPS, ale nie samodzielnie. Dlatego też można przypuszczać, że KPP wcale nie miała aż takiego poparcia, o jakim starała się przekonać społeczeństwo. Z kolei Moskwa próbowała przyłączyć się do najsilniejszego ugrupowania, które w ciągu kilku dni miało przejąć

³³ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 54, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 116.

³⁴ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 56–56v, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 122–123.

³⁵ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 56–56v, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 124–125.

³⁶ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 56–56v, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 124.

³⁷ RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 38, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 126.

³⁸ RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 38–41, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 127.

³⁹ RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 38–41, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 128–129.

⁴⁰ RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 74–75, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 130–131.

władzę, a kiedy to się nie udało, nakazała polskim komunistom przejście do defensywy, jednocześnie zalecając możliwie maksymalne osłabienie stronnictwa Piłsudskiego, naturalnie wzmacniając przy tym własne.

Na taki stan rzeczy wskazywałyby również dwa pisma Henryka Lauera do Feliksa Dzierżyńskiego, oba napisane po 25 maja. W pierwszym wzywa on do wstąpienia się na forum międzynarodowym za KPP⁴¹, w drugim do poszukiwania odpowiedzialnych za zły stan partii i jej poparcia wśród społeczeństwa w KC, oczywiście takie dochodzenie mieliby przeprowadzić „rosyjscy towarzysze”⁴².

Na te doniesienia Moskwa zareagowała na posiedzeniu Politbiura KC WKP(b) 27 maja. Można dostrzec w tym protokole pewne znamiona obawy przed możliwością dalszego wzmocnienia władzy Piłsudskiego w Polsce. Kreml nakazał KPP „pod żadnym warunkiem niegłosowanie za kandydaturą Piłsudskiego na prezydenta”⁴³. Dodatkowo wskazano Josifa Tarszisa (ps. Józef Piatnicki, tow. Łańcucki) jako kandydata, który może odebrać Piłsudskiemu najwięcej poparcia wśród wyborców⁴⁴.

Jednak znacznie bardziej wymowne były kroki podjęte przez Kreml w celu zabezpieczenia interesów ZSRS zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej. Po pierwsze, Bucharin miał doprowadzić do napisania artykułu zagranicznego korespondenta dla „Prawdy”, który by skrytykował wydarzenia w Polsce⁴⁵. Po drugie, Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych miał zamieścić w prasie zagranicznej, a następnie opublikować jako przedruk w prasie krajowej informację „o propozycji polskiego rządu dla Łotwy i Litwy o sojuszu przeciwko ZSRS. Opracowanie artykułu polecono tow. Cziczerinowi „z dotrzymaniem wszelkiej ostrożności”⁴⁶.

Można zauważyć tutaj intrygującą tendencję ZSRS do odsuwania się od KPP będącej niejako przegranym projektem. Właściwie jedyne zlecone zadanie to niegłosowanie na Piłsudskiego, co jeszcze uwypuklił Wiaczesław Mołotow 31 maja: „Do KC Komunistycznej Partii Polski. Głosowanie na Piłsudskiego uważamy za przestępstwo”⁴⁷. Znacznie więcej kroków obliczonych na zabezpieczenie WKP(b) miało na celu zdyskredytowanie postaci Piłsudskiego i jego rządu pod pretekstem dążenia przez niego do konfliktu na skalę międzynarodową. Prawdopodobnie kroki te miały usprawiedliwić Moskwę w razie zbrojnej interwencji w Polsce.

Możliwość pewnej ingerencji Moskwy w sprawę w Polsce przybliżyła się znacznie w ostatnich dniach maja i na początku czerwca. Trzydziestego maja sekretarz KPP Aleksander Danieluk-Stefański wysłał do Komisji ds. Polskich list,

⁴¹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 20–21, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 132–134.

⁴² RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 22–23, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 135–137.

⁴³ Za: RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 77–79, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 138.

⁴⁴ RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 77–79, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 138.

⁴⁵ RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 77–79, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 139. Rzeczony artykuł ostatecznie został napisany przez Ernsta Thälmana z Komunistycznej Partii Niemiec.

⁴⁶ RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 77–79, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 139.

⁴⁷ RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 83–84, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 141.

w którym poinformował o sprzeciwie wobec zakazu głosowania na Piłsudskiego⁴⁸. Drugiego czerwca Zinowiew w liście do Dzierżyńskiego nazwał „błąd popełniony przez polski KC” oburzającym⁴⁹. Powstał nawet projekt listu do KC KPP, w którym donoszono o kryzysie w kierownictwie partii oraz przeprowadzono krytykę poparcia dla Piłsudskiego jako „prawicowego błędu” KPP⁵⁰. Projekt listu uznano jednak za niedopracowany i uchylono⁵¹.

Czerwiec–lipiec

Czerwiec rozpoczął się dla działaczy KPP niezbyt pomyślnie. Józef Stalin zabrał głos w ich sprawie na zebraniu robotników w Gruzji. Padły liczne słowa o błędach dyskredytujące podejście partii do wydarzeń majowych, ale także samą postać Piłsudskiego jako niegodną poparcia⁵². W reakcji na krytykę Moskwy KPP ugięła się i zaczęła zmieniać stanowisko. Widać to w dwóch projektach rezolucji: Adolfa Warskiego oraz Juliana Leszczyńskiego, w których Piłsudski ze sprzymierzeńca wartego głosu staje się kapitalistycznym dyktatorem dążącym do obalenia demokracji⁵³.

Obrawszy ten tok myślenia, KPP szybko postarała się o sprostowanie swojej dotychczasowej polityki w oczach Kremla. Wacław Bogucki oraz Roman Turiański złożyli oświadczenie o przyznaniu się do błędu, którym było głoszenie poparcia dla Piłsudskiego, a także zawołane przeprosiny dla Moskwy⁵⁴.

Kiedy linie ideologiczne KPP i WKP(b) ponownie spotkały się w jednym punkcie – i ponownie był to punkt promowany przez Moskwę – przyszedł czas na analizę dalszej polityki Józefa Piłsudskiego. Już 11 czerwca Dział Informacji Dyplomatycznej Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych wystosował do Dzierżyńskiego ściśle tajne pismo o przewidywanym programie Piłsudskiego. Zaznaczano w nim, że powoła on nowy silny rząd, którego celem ma być szybkie podniesienie kraju z trudnej sytuacji gospodarczej, lecz wybory zostaną przeprowadzone dopiero pod koniec 1926 lub na początku 1927 r., a co mogło zaskakiwać – Piłsudski nie miał zamiaru kierować się w tej sprawie wytycznymi PPS⁵⁵. Raport określał także stosunki dyplomatyczne z najważniejszymi państwami na mapie Europy, kolejno: z Francją jako ambiwalentne, z Anglią jako dobre – zaznaczano tutaj zrozumienie Londynu

⁴⁸ Więcej: zob. RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 63–68, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 143–148.

⁴⁹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 5–8, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 158.

⁵⁰ Więcej: zob. RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 9–17, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 162–168.

⁵¹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 18–19, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 169–170.

⁵² J. Stalin, *Dziela*, t. 8, Warszawa 1950, s. 176.

⁵³ Więcej: zob. RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 106–115, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 177–184; RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 121–125, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 185–189.

⁵⁴ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 126–130, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 196–200.

⁵⁵ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 71–77, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 207.

dla przewrotu, a także poparcie dla projektu silnej polskiej armii, z Niemcami jako nieuregulowane, ale z perspektywą na poprawę⁵⁶. Dalej zaznaczono, że Polska nie dostrzega zagrażającego jej niebezpieczeństwa ze strony ZSRS nie oraz sama nie żywi żadnych agresywnych zamiarów⁵⁷.

Na potwierdzenie tych zdań zastępca kierownika Zarządu Wywiadu Armii Czerwonej Aleksandr Nikonow 27 czerwca przesłał Dzierżyńskiemu szczegółowe dane wywiadowcze o gotowości polskiej armii, tj. o liczebności armii z podziałem na wojska lądowe i marynarkę wojenną oraz ocenę rezerwistów, a także opinię o szkoleniu i faktycznej zdolności bojowej⁵⁸. Przesłano również tablice z danymi o przemyśle zbrojeniowym, a także maksymalnej zdolności technicznej⁵⁹. Raport zakończono opinią, że „Polska nie jest przygotowana do prowadzenia samodzielnej wojny z ZSRS [...]. W przypadku otrzymania wszechstronnej pomocy ze strony wielkich mocarstw polskie wojsko [...] należy traktować jako poważnego przeciwnika Armii Czerwonej”⁶⁰.

Mimo tych danych 8 lipca Gienrich Jagoda nakazał dokonać wielu poprawek w funkcjonowaniu Armii Czerwonej⁶¹, natomiast 11 lipca Dzierżyński wysłał do Stalina notatkę informującą o skupieniu się Piłsudskiego na wojsku i dyplomacji, ale także o potencjalnym wsparciu, którego Włosi mieli udzielić Rumunii, wzmożonej aktywności białogwardzistów oraz niepomyślnych rokowaniach „spraw z Persją i Afganistanem”⁶². Ponadto Dzierżyński szacował, że Piłsudski może zaatakować ZSRS w 1927 r.⁶³ Już 14 lipca autor notatki został wezwany do szczegółowego zreferowania zagrożenia wojną ze strony polsko-angielskiej⁶⁴, co miał zamiar zrobić 21 lipca, jak wynika z raportów Lauera⁶⁵, jednak 20 lipca dostał zawału serca i zmarł kilka godzin później. Z notatki sekretarza OGPU datowanej na 21 lipca wynika, że w okresie bezpośrednio poprzedzającym zgon Lauer stawiał dość odważne tezy dotyczące „otwarcia kart” w sprawach wewnątrzpartyjnych, a także zarzucał brak wizjonerstwa osobom, które nie wierzyły w możliwość ataku ze strony Polski i Anglii⁶⁶.

⁵⁶ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 71–77, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 209–210.

⁵⁷ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 71–77, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 211.

⁵⁸ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 185–193, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 248–252.

⁵⁹ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 185–193, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 253–255.

⁶⁰ RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 185–193, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 257.

⁶¹ Więcej: zob. RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 64–69, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 279–283.

⁶² RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 58, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 284.

⁶³ RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 58, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 284.

⁶⁴ RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 76, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 291.

⁶⁵ Więcej: zob. RGASPI, f. 76, op. 3, d. 403, k. 20–25, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 292–296.

⁶⁶ RGASPI, f. 76, op. 3, d. 403, k. 16–19, za: *Przewrót majowy...*, dz. cyt., s. 302.

Podsumowanie

Reasumując, przewrót majowy został odebrany przez ZSRS z dużym zaniepokojeniem i obawą. W pewnym momencie na przełomie maja i czerwca, kiedy elity moskiewskie stały wobec perspektywy utraty wpływu na KPP, można wręcz pokusić się o stwierdzenie, że w korytarze Kremla wkradł się strach. Teza ta jest oczywiście oparta na przedsięwziętych środkach dających ZSRS pretekst do uderzenia prewencyjnego. Później z kolei niepokój ten wyrażał się w stałym przygotowywaniu się do potencjalnej wojny 1927 r. nawet mimo raportów świadczących raczej na korzyść Armii Czerwonej w starciu z armią polską.

Powyższa analiza nie wyczerpuje tematu rosyjskiej perspektywy, a raczej jest zarysowaniem prawidłowości oraz pewnych zależności kształtujących się w okresie od marca do lipca 1926 r. Pokazuje również pewne zależności, a także ewoluujące relacje na linii KPP – WKP(b), które kończą się jednak ideologicznym zdominowaniem polskich komunistów przez Moskwę.

Jeśli chodzi o dalsze perspektywy badawcze, to zgromadzony materiał źródłowy można wykorzystać również do rozwijania innych wątków: ewolucji programu politycznego KPP oraz wpływu zaleceń z Kremla na jego kształt, zbadania relacji Lauer – Dzierżyński w źródłach epistolarnych, ale także uzupełnienia biografii działaczy komunistycznych, takich jak Dzierżyński, Bucharin i Zinowiew.

Bibliografia

Źródła drukowane

Rossijskij Gosudarstwennyj Archiw Socjalno-Politiczeskoj Istorii

RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 74–75, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 130–131.

RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 77–79, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 138–140.

RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, k. 83–84, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 141–142.

RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 106–115, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 177–184.

RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 121–125, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 185–189.

RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 126–130, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 196–200.

RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 18–19, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 169–170.

RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 185–193, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 248–257.

- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 2, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 87–88.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 20–21, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 132–134.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 22–23, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 135–137.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 233–236, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 82–86.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 3, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 89–90.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 31–39, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 73–80.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 4, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 112.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 43–48, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 104–110.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 49, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 111.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 50, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 101–103.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 52–53, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 113–115.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 54, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 116–117.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 56–56v, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 122–125.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 5–8, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 158–161.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 61–62, i n. za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 91–100.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 63–68, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 143–148.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 71–77, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 206–212.
- RGASPI, f. 76, op. 2, d. 58, k. 9–17, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 162–168.
- RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 38, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 126.

- RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 38–41, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 127–129.
- RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 58, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 284.
- RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 64–69, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 274–283.
- RGASPI, f. 76, op. 3, d. 364, k. 76, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 291.
- RGASPI, f. 76, op. 3, d. 403, k. 16–19, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 302.
- RGASPI, f. 76, op. 3, d. 403, k. 20–25, za: *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Warszawa 2009, s. 292–296.
- Stalin J., *Dzieła*, t. 8, Warszawa 1950.

Źródła internetowe

- Kuzak R., *Niemcy o zamachu majowym 1926 roku. Co napisano w tajnym raporcie na temat polskiej wojny domowej?*, wielkahistoria.pl/niemcy-o-zamachu-majowym-1926-roku-co-napisano-w-tajnym-raporcie-na-temat-polskiej-wojny-domowej [dostęp: 5 V 2022 r.].
- Kuzak R., *Zamach majowy oczami... niemieckich dyplomatów!*, ciekawostkihistoryczne.pl/2012/07/10/zamach-majowy-oczami-niemieckich-dyplomatow [dostęp: 5 V 2022 r.].
- [pg], *Rosja sowiecka miała informacje o zamachu majowym z pierwszej ręki*, polskieradio.pl/7/179/Artykul/849286,Rosja-sowiecka-miala-informacje-o-zamachu-majowym-z-pierwszej-reki [dostęp: 5 V 2022 r.].

Opracowania

- Citino R.M., *Niemcy bronią się przed Polską. Ewolucja taktyki Blitzkriegu 1918–1933*, tłum. J. Tomczak, Warszawa 2012.
- Czubiński A., *Przewrót majowy 1926 roku*, Warszawa 1989.
- Musiał B., *Przewrót majowy 1926 r. w oczach Kremla*, w: *Przewrót majowy 1926 roku w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Dokumenty 39, Warszawa 2009, s. 11–47.
- Nałęcz T., *Józef Piłsudski. Mity i rzeczywistość*, Kielce 1997.
- Przewrót majowy*, red. A. Garlicki, Warszawa 1979.
- Romeyko M., *Przed i po maju*, Warszawa 1967.
- Szumski J., „*Rewolucja bez żadnych rewolucyjnych konsekwencji?*” – *przewrót majowy widziany z polskiej perspektywy*, w: *Przewrót majowy 1926 roku w oczach Kremla*, red. B. Musiał, J. Szumski, Dokumenty 39, Warszawa 2009, s. 48–72.

Witkowski C., *Majowy zamach stanu. Wojskowy rokosz Piłsudskiego*, Warszawa 2016.

Wołos M., *O Piłsudskim, Dmowskim i zamachu majowym. Dyplomacja sowiecka wobec Polski o okresie kryzysu politycznego 1925–1926*, Kraków 2013.

Abstrakt

Elity rosyjskie wobec wydarzeń z maja 1926 r. w Polsce

W ocenie i analizie wydarzeń z historii Polski bardzo często zapomina się o ich międzynarodowym kontekście. Podobnie przedstawia się sprawa przewrotu majowego. A zatem celem artykułu było zarysowanie punktu widzenia elit ZSRS na okres poprzedzający oraz następujący bezpośrednio po wydarzeniach z maja 1926 r. Dzięki analizie dokumentów z Rosyjskiego Archiwum Państwowego Historii Społeczno-Politycznej, zebranych i przetłumaczonych przez Instytut Pamięci Narodowej, możliwe było wykazanie, że najważniejsi politycy w Moskwie nie pozostali obojętni wobec przejścia władzy przez Józefa Piłsudskiego, wręcz przeciwnie, przyjęli je z zaniepokojeniem. Możliwa zaś w pewnym momencie utrata wpływu na linię działań Komunistycznej Partii Polski spotkała się ze strachem, który spowodował zwiększenie agresji i nacisku na działaczy KPP, co z kolei doprowadziło do narzucenia polskim komunistom swojej linii ideologicznej.

Słowa kluczowe: przewrót majowy, Komunistyczna Partia Polski (KPP), Józef Piłsudski, Feliks Dzierżyński

Abstract

Russian Elites and the Events of May 1926 in Poland

In evaluating and analyzing the events of Polish history, their international context is very often forgotten. The same applies to the May coup. Thus, the purpose of the article is therefore to outline the point of view of the USSR elites for the period preceding and immediately following the events of May 1926. As a result of the analysis of documents from the Russian State Archive of Social and Political History, collected and translated by the Institute of National Remembrance, it is possible to show that the most important politicians in Moscow were not indifferent to the seizure of power by Józef Piłsudski, on the contrary, they received it with concern. And the possible loss of influence on the activities of the Communist Party of Poland at some point was met with fear, which caused increased aggression and pressure on CPP activists, which in turn led to the imposition of this ideological line.

Keywords: May Coup, Communist Party of Poland (CPP), Józef Piłsudski, Feliks Dzierżyński

